

ORTA AFRİKA' DA TÜRKLER

“Türk asrı” denen XVI. asırda Osmanlı Türkleri, Orta Afrika ile de ilgilenmişlerdir. Orta Afrika o çağda tamamen veya kısmen bilinmeyen topraklar arasında sayılıyordu, ilk Orta Afrika siyasetini açan, en büyük Türk amirallerinden biri olan Sâlih Paşa’dır. 1551’den 1556’ya kadar Cezayir beylerbeyliği yapmıştır. Bu sırada, 4.000 Türk ve Emir Abdülaziz komutasında 8.000 Arap gönüllüsü ile ilk defa olarak Güney Cezayir’e indi. Salih Paşa, kuzeyden güneye doğru önce Teli Atlaslarını, sonra Sahra Atlaslarını geçti. Tuggurt vahasına geldi. Buradan daha da güneye ilerledi ve Vargla vahasına erişti. Burada bir müddet kaldıktan sonra güneye doğru yoluna devam etti. Büyük Sahrâ’ya geldi. Tuareg ırkından 5.000 Berberi ve Zenci’yi esir alıp Cezayir şehrine döndü. Büyük Sahrâ’daki kabilelerin yıllık vergiye bağlandığı bu sefer, coğrafi keşifler tarihi bakımından çok önemlidir. Zira tarihte ilk defa olarak Afrikalı olmayan bir kavim, yani Türkler, Büyük Sahrâ’da bu kadar güneye inmişlerdi.

Salih Paşa’nın en yakın arkadaşlarından olan diğer bir Türk amirali, ünlü Turgut Paşa da Orta Afrika ile ilgilendi. Hattâ bu ilgi, Sâlih Paşa’ninkinden birkaç yıl daha öncedir. Turgut Reis, bu sıralarda “paşa” yani oramiral olmuş, bugün “Libya” dediğimiz Trablusgarb eyaletinin başına getirilmişti. Bu Türk eyaletinin güney sınırları da Büyük Sahrâ’ya dayanıyordu. 3.400 metreye kadar yükselen Tibesti Dağları, Trablusgarb ile bir Müslüman Zenci krallığı olan Bornu’yu ayırıyordu. Bu devletin merkezi Kuka şehri, Çad Gölü’nün güneybatı kıyısında idi. Devlet, bugünkü Nijerya, Nijer, Çad ve Kamerun devletlerinin bir kısım toprakları üzerinde kurulmuştu. 1000 yıllarına doğru kurulan bu Müslüman Zenci krallığında yüksek tabaka az; çok Arapça biliyordu. Sünnî - Mâliki mezhebi yayılmıştı. 1194’te Seyfî hanedanı düşmüş, onun yerine, 1846’ya kadar 652 yıl iktidarda kalacak olan Bu- lâla hanedanı geçmişti, işte Ekvator’un 8 derece kuzeyindeki enleme kadar güneye inen bu mühim ve eski devlet, Trablusgarb beylerbeyisi Turgut Paşa’nın başlıca hedefi oldu.

Turgut Paşa, Bornu’da Türk yüksek hâkimiyetini kurabilmek için savaşı bir siyaset gütmeydi. Dostluk gösterdi. Hattâ Bornu hükümdarına teknik yardımda bulundu. Bornu’ tahtında bulunan Melik Muhammed, 1550’de Trablusgarb’a elçi göndererek Türk yüksek hâkimiyetini tanıdığını bildirdi. Onun yerine tahta geçen yeğeni Melik İÜ. İdris Amsâmi Alaöma ise, 1557’de İstanbul’a elçi yolladı ve kesin şekilde Kanunî Sultan Süleyman’a tâbiyetini arzetti. Türk hâkimiyeti, Doğu Afrika’da olduğu gibi Orta Afrika’da da Ekvator çizgisine yaklaşmış oluyordu.

Türkler, Bornu’nun zengin ham maddelerini alıyor, sanayi mamulâtı satıyorlardı. Tarihte ilk defa olarak Turgut Paşa’nın yolladığı ateşli silâhlar, Orta Afrika’ya girdi. Trablusgarb beylerbeyisine bağlı Fizan sancak beyi, Bornu devletini kontrolle görevliydi. Büyük Sahrâ’nın

ortasındaki ehemmiyetsiz bir Türk sancak beyi yani valisinin böyle eski ve kudretli bir krallığı kontrol etmesi, XVI. asır Türk kudretinin derecesini gösteren tipik olaylardan' biridir. Ancak modern çağda da sömürgeci devletlerin sömürgelerini çok küçük kuvvetlerle kontrol edebildikleri hatırlanırsa, bu olaya fazla şaşılmaz. Bundan böyle Bomu üzerindeki Türk yüksek hâkimiyeti, birçok fasıla ile XIX. asır sonlarına, Sultan Abdulaziz devrine kadar devam etti.

Bu suretle XVI. asırda Türkler, Afrika kıt'asının yarısından büyük bir parçasını doğrudan doğruya veya dolayısıyla kontrol edebiliyorlardı. Kıt'anın geri kalan orta ve güney bölgeleri ise, tamamen meçhul ve kapalıydı. Merkezleri Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Kahire ve Massava şehirlerinde bulunan 5 Türk beylerbeyiliği yani eyaleti, doğrudan doğruya idareleri altında tuttıkları ülkeler dışında, birçok yerli Afrika devletini kontrolleri altında bulunduruyorlardı. Doğrudan doğruya Türk Osmanlı idaresinde bulunan Afrika ülkeleri Cezayir, Tunus, Libya, Mısır, Kuzey Sudan, Eritre ve Somali'den ibaretti. Diğer Afrika ülkeleri, tâbiyet yoluyla Türkiye'ye bağlıydı. Türkiye'nin Afrika'daki en kudretli tâbii, başlı başına büyük devletler arasında sayılan Fas Arap imparatorluğu idi ki, bu devlet de kendi hesabına Batı ve Orta Afrika'da birçok ülkeyi kontrol ediyordu. XVI. asırda Türkler, Afrika'da, Gine'ye, Kamerun'a, Mozambik güneylerine kadar yüksek hâkimiyetlerini tanıtmışlardı.

Kaynak: Yılmaz Öztuna, Türk Tarihinden Yapraklar, MEB, İstanbul, 1989. S. 199-201